

УДК: 94 (477.6) «1943/1953» : 340.15

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-35-43>

Титаренко Олена Юріївна,
кандидат історичних наук
(Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-4096>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті характеризуються особливості нормативно-правового регулювання культурної сфери УРСР під час післявоєнної відбудови. Акцентується увага на положенні творчої інтелігенції у світлі ідеологічної кампанії «ждановщина», що почалася в 1946 році; впливі нормативних партійних директив і пропаганди на зміст і параметри функціонування культурної сфери. Зроблено висновок про те, що культурне життя в післявоєнному радянському суспільстві регламентувалося органами влади й партійними структурами як на центральному, так і на регіональному рівні. Це призводило до його надмірної політизації, обмежувало спектр висвітлюваних літературою, театром, кінематографом проблем, зужувало можливості повноцінної творчої реалізації.

Ключові слова: повоєнна відбудова; нормативно-правове регулювання; культурна сфера; «ждановщина»; ідеологія; пропаганда.

Постановка проблеми. Під час вивчення періоду повоєнної відбудови на периферії дослідницького інтересу традиційно залишалися питання, пов'язані із соціокультурними процесами. Нечисленні публікації, тою чи іншою мірою присвячені цим аспектам, характеризувалися глорифікацією досягнень і, навпаки, замовчуванням проблем. Фактично перемога у війні послужила додатковим легітимізаційним чинником для влади, яка, за влучним виразом відомого радянського історика Г. Бордюгова, «освятила, зробила недоторканими командно-адміністративні методи управління» [1, с. 281]. Разом з тим до числа складних дискусійних питань можна зарахувати ті, що стосувалися ролі органів центральної та місцевої влади в якості чинників організації культурного життя, особливостей правової регламентації культурної сфери, місця державного механізму щодо організації роботи культурницьких інституцій та митців за умов зміни режиму воєнного та повоєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На межі 80–90-х років ХХ ст. з'явилися перші новаторські публікації, які започатковували критичне переосмислення доби сталінізму та її особливостей у культурній сфері. Одними з перших спробували неупереджено розкрити складні сторінки історії культурних процесів епохи сталінізму українські дослідники Ю. І. Шаповал [2], М. В. Коваль [3; 4], В. К. Баран, В. М. Даниленко [5]. Окремі питання, пов'язані з діяльністю та творчістю мистецької інтелігенції наприкінці війни та в повоєнний період в Україні, висвітлюються в дослідженнях Н. М. Сірук [6], Л. П. Ругаль [7] та Д. І. Малєжика [8]. Певні аспекти соціокультурних процесів та їхніх особливостей у період війни та в перші повоєнні роки в регіональному контексті знайшли відображення в роботах М. О. Бистрої, В. С. Калашнікової, Д. М. Титаренка [9; 10; 11]. Однак відкритим залишається питання про те, якою мірою правова система Української РСР у питаннях регулювання культурних процесів відобразила особливості панівної політичної доктрини й ті

принципи, що склалися в довоєнний час і відповідали особливостям режиму тоталітарної держави.

З урахуванням вищезначеного **метою цієї статті** є виявлення та узагальнення нормативної бази, що стосувалася культурної сфери Української РСР повоєнного періоду, відтворення основних форм і специфіки законодавчої регламентації та політико-ідеологічного контролю за культурними процесами.

Виклад основного матеріалу. Умови війни, окупації, яку пережили мільйони людей, руйнування довоєнної мережі культурно-просвітніх організацій, породжені цим численні соціальні та політичні проблеми зумовили ситуацію, коли питання відновлення культурно-просвітньої інфраструктури набувало стратегічного значення. Вирішення питань, що стосувалися функціонування клубів, бібліотек, «червоних кутків», покладалося на партійні структури різного рівня, профспілки, виконкоми рад трудящих [12, с. 1, 5].

Крім загальносоюзного законодавства, виконавчо-розпорядчі органи в період війни та перших повоєнних років у питаннях організації культурного життя керувалися низкою нормативних актів, що розроблялися на республіканському та обласному рівнях.

Насамперед проблеми відновлення народного господарства і, у контексті цього, культурно-освітнього життя у визволених районах постійно розглядалися на пленумах ЦК, обкомів, міськкомів та райкомів КП(б)У. Із чотирьох пленумів ЦК КП(б)У, які відбулися в 1944–1945 рр., на трьох обговорювалися питання виховної роботи серед населення [13, с. 240]. Першочергову роль у реалізації їхніх рішень відігравали обласні партійні комітети. Відповідальними за виконання рішень ЦК були особисто секретарі обласних комітетів. Розпорядження ЦК КП(б)У часто поширювалися на всі області УРСР, навіть коли вони стосувалися лише однієї [14, с. 130]. Безперечно, що за умов політично-ідеологічного тиску спостерігались очевидні суперечності між очікуваннями й культурними запитами населення в межах парадигми «народної культури» та пропозиціями й очікуваннями влади в межах офіційного культурницького дискурсу.

Органами влади протягом перших постокупаційних років було видано низку окремих постанов, що регулювали питання культурно-просвітньої роботи в окремих галузях. До них, зокрема, відносилися Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У «Про поліпшення роботи сільських кіноустановок» від 11 жовтня 1944 р. [15, с. 146–148], Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо зміцнення районних і сільських бібліотек» від 5 березня 1947 р. [15, с. 287–291], постанови, що стосувалися репертуару художньої самодіяльності, лекційної пропаганди, заходів щодо поліпшення роботи сільських та колгоспних клубів, роботи профспілкових клубів тощо, які мали наслідком прийняття обкомами КП(б)У та виконкомом облрад відповідних рішень. Окремою сферою регулювання залишилися свята та урочистості, порядок проведення яких і репертуарна програма визначалися і затверджувалися відповідно до постанов ЦК КП(б)У на бюро обкомів [16, с. 143–150].

У перші повоєнні роки державне керівництво вимушене було зробити декілька кроків у напрямку лібералізації суспільного життя. Проте, зіштовхнувшись із новими віяннями й відчуваючи їхню потенційну загрозу, воно посилило тиск на наукову та творчу інтелігенцію [17, с. 139]. Незважаючи на те, що митці користувалися певними матеріальними привілеями, вони мали чітко дотримуватися визначених політичною системою канонів, невиконання яких у професійній діяльності суворо каралося [18, с. 148].

Після завершення війни для центральних і місцевих органів влади стало можливим приділяти значно більшу увагу питанням соціально-культурного розвитку. Ураховуючи необхідність створення певних дорадчо-консультативних структур, що мали полегшувати прийняття актуальних і відповідних вимогам часу й поставленим завданням рішень, у березні 1945 р. було створено комісії Політбюро ЦК КП(б)У з науки, преси та видавництва, культури і літератури на чолі з Д. З. Мануїльським [19, с. 11]. До складу комісії було залучено багатьох відомих учених, літераторів, композиторів, що виступали як експерти. Показовим у плані завдань, які ставилися перед діячами культури, стала доповідь «Про чергові завдання літературно-мистецької критики на Україні» завідувача відділу літератури і мис-

тецтв Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У Л. Новиченка [20, с. 2; 21; 22; 23]. Окрім цього, згідно з Постановою РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 24 березня 1945 року було створено відділи культурно-освітньої роботи, які координували та спрямовували ініціативи на місцях, організовували громадських активістів, упроваджували ефективні методи роботи, до найпоширеніших з яких належали метод «народного будівництва», суботники та недільники, місячники [24, с. 90]. Про основні напрямки роботи виконкомів у сфері культури в повоєнний період, наприклад, свідчать назви прийнятих Ворошиловградським обласним виконкомом протягом 1945–1952 рр. рішень, що стосувалися питань державного впливу та відбудови мережі культурно-освітніх установ та системи охорони культурної спадщини: «Про наслідки ревізії обласного відділу мистецтв», «Про реєстрацію пам'ятників культури і старовини» тощо [25, с. 47].

Під особливим контролем тоталітарна система тримала кінематограф, театр, музику та літературу, оскільки саме ці види мистецтва були найбільш доступними для широких мас і містили в собі потенційні можливості для критики наявної системи. З другої половини 40-х років ідеологічний тиск, який був дещо послаблений у період війни, знову починає набирати сили й незабаром набуває характеру ідеологічного наступу, спрямованого насамперед проти інтелігенції. Так, уже влітку 1946 р. відбувся перший після війни Пленум ЦК ВКП(б), на якому було визначено генеральну лінію партії на післявоєнний період і ухвалено низку постанов, що стосувалися нового ідеологічного курсу і, зрозуміло, ідеологічної чистки. Координацію цих процесів було доручено членові Політбюро ЦК ВКП(б) А. О. Жданову. Ідеологічна кампанія, що розгорнулася після цього Пленуму, отримала назву «ждановщина». Вона була спрямована на викриття «буржуазного націоналізму» та його прибічників, які, на думку партійного керівництва, зміцнили свої позиції під час війни [5, с. 42]. Відповідно до рішень ЦК ВКП(б), протягом серпня — жовтня 1946 р. було ухвалено низку постанов ЦК КП(б)У погромницького характеру. Перша Постанова — «Про журнали «Звезда» і «Ленинград» (14 серпня 1946 р.), яка була опублікована в газеті «Культура и жизнь» (орган Управління пропаганди та агітації ЦК), мала визначати ключові вектори культурної політики. Майже одразу виходять і наступні Постанови: «Про кінофільм «Велике життя» (04 вересня 1946 р.), «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури» (24 серпня 1946 р.), «Про журнал сатири і гумору «Перець» (19 вересня 1946 р.), «Про журнал «Вітчизна» (01 жовтня 1946 р.), «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення» (20 жовтня 1946 р.). У цих постановах і тогочасній пресі згадувалося близько сотні імен українських діячів науки й культури, яких звинувачували в буржуазному націоналізмі. Згодом було прийнято Постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про перевірку виконання Спілкою радянських письменників України рішення ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград» (07 жовтня 1947 р.), «Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі» (22 травня 1948 р.). Загалом у період від 1946 до 1951 року було прийнято 12 значних постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань, що спрямовувалися на викриття різноманітних політико-ідеологічних прорахунків, начебто допущених представниками творчої інтелігенції [26, с. 283].

Характер та перебіг ідеологічних кампаній повоєнного періоду чималою мірою визначався позицією керівництва, зокрема першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова. З одного боку, вона характеризувалася розумінням у питаннях підготовки кадрів для установ культури, збільшенням фінансування культурно-мистецької сфери, з іншого — сприянням ідеологічним кампаніям. Ще більш негативні наслідки для творчої інтелігенції мала діяльність Л. М. Кагановича та Л. Г. Мельникова на посаді перших секретарів ЦК КП(б)У: саме на період їхньої роботи припав пік політичних репресій в Українській РСР у повоєнний період [27, с. 106–107].

Наприкінці 40-х — початку 50-х років суспільно-політичне життя ознаменувалося новим етапом в ідеологічних кампаніях, що вирізнявся боротьбою проти «безродного кос-

мополітизму». Звинувачення в антипатріотизмі театральних критиків швидко перейшли у звинувачення в антипартиїності, «низькопоклонстві» перед західною ідеологією та культурою, у політичній неблагонадійності й навіть у шпіонажі. Так, у травні 1947 року було видано Постанову ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології». Ідеологічні заходи негайно підкріплювались адміністративно-каральними як стосовно членів партії, так і безпартійних. До того ж характерною особливістю цієї кампанії стало те, що вона супроводжувалася відвертим антисемітизмом. Особливо посилилась антисемітська кампанія в УРСР у грудні 1949 р., коли республіканську партійну організацію очолив перший секретар ЦК КП(б)У Л. Г. Мельников. Кампанія супроводжувалася звільненням євреїв із центральних культурно-ідеологічних установ, редакцій газет, журналів, академічних інститутів, театрів тощо [28, с. 134].

Одним із ключових елементів політико-ідеологічного контролю над культурною сферою традиційно була цензура, що значною мірою визначала параметри роботи установ культури, газет, видавництв, радіомовлення тощо. З метою попередження та викорінення щонайменших відхилень від ідейних стандартів у липні 1946 року було створено Головне управління у справах літератури та видавництв при Раді Міністрів УРСР, більш відоме як Головліт УРСР. Цей орган керувався низкою документів, зокрема «Переліком відомостей, заборонених до опублікування у відкритій пресі» [6, с. 38]. Відділ пропаганди й агітації, що діяв у складі ЦК КП(б)У, визначав основні напрямки роботи органів цензури й загалом контролював політико-ідеологічну роботу в республіці [29, с. 13].

Важливим чинником регулювання і контролю повсякденного життя населення, впливу на характер соціокультурних процесів, зокрема й адаптації до нових умов роботи та життя, стала ініційована як на центральному, так і на місцевому рівні пропаганда. Вона набула яскраво вираженого мобілізуючого характеру і, як зазначає німецька дослідниця Таня Пентер, «...як компенсацію за катастрофічні життєві умови і повсякденну боротьбу за виживання ... пропонувала знову картини щасливого сьогодення і ще більш блискучого майбутнього» [30, с. 372].

Канонізована в повоєнні роки поетика соцреалізму, пропонуючи систему векторів розвитку й табу, обмежувала можливість творчості, власного вибору для митців [18, с. 414]. Цю лінію було продовжено й надалі, коли з'явилися Постанови ЦК КП(б)У «Про журнал «Дніпро» (1950), «Проти ідеологічних перекирочень в літературі» (1951) тощо. На думку відомого українського історика Ю. І. Шаповала, «...властиві цим документам безапеляційність, брутальний схематизм призвели до серйозних перекирочень в оцінках загального стану літератури і мистецтва на Україні» [2, с. 275]. Тенденції, закладені в постановах, призводили до того, що література, мистецтво, наука ставали ізольованими, утрачаючи свій зв'язок із західним світом [31, с. 207].

Тотальна регламентація суспільного життя мала наслідком санкціонування місцевих культурних ініціатив на найвищому рівні й навіть, попри наявність усієї необхідної нормативно-бюрократичної бази, апелювання до персоналій. Яскравим прикладом цього є кіносценарій Бориса Горбатова «Битва за вугілля» (він був реалізований у фільмі «Донецькі шахтарі») [32]. Незважаючи на те, що сценарій був прийнятий Художньою радою Міністерства кінематографії СРСР, схвалений Міністерством вугільної промисловості СРСР та згідно з рішенням Ради Міністрів СРСР включений до плану виробництва, наявність у сценарії сцен, у яких зображували Сталіна та членів Політбюро, зумовило звернення сценаристів до особистого секретаря Сталіна О. Поскрьобишева із проханням про дозвіл на друк сценарію [33, с. 618–619].

Поміж першочергових завдань режиму в повоєнний період було виключення будь-яких іноземних впливів, що також передбачало відповідне нормативно-правове реагування з боку влади. В одній із постанов, що стосувалася роботи органів цензури, начальник Головліту УРСР К. Полонник зазначав, що до міністерств, підприємств та установ із Німеччини та інших країн надходить трофейна література, серед якої є «антирадянські матеріа-

ли, що підлягають вилученню та знищенню на місці...» (в Україні станом на 1946 рік трофейна література була отримана в 14 областях у кількості 213,6 тис. примірників). У 1947 році Головліт СРСР розіслав усім міністерствам накази, що визначали порядок надходження і використання трофейної літератури, яка обов'язково підлягала цензурі. Як правило, таку літературу тримали в закритих книжкових фондах бібліотек, забезпечивши її «недоторканість» [6, с. 41].

Контроль за діяльністю установ культурної сфери зумовив створення ще однієї спеціалізованої установи — Комітету у справах мистецтв УРСР, до функцій якого належала регламентація культурницьких проявів. Виявлені ним під час планових та позапланових перевірок закладів культури відхилення від чинних приписів мали наслідком звернення до партійних структур на місцях із проханням про вжиття можливих заходів [34, с. 61–63].

Водночас, незважаючи на прийняття низки постанов, що окреслювали вектори розвитку культури та мистецтва, звужували можливості прояву творчої ініціативи, а їхня імплементація у практичну діяльність культурно-мистецьких установ відбувалася проблематично. Так, у червні 1948 р. було серйозно розкритиковано республіканське видання «Радянське мистецтво» за недостатнє висвітлення постанов ЦК ВКП(б) та КП(б)У з ідеологічної роботи. Як аргумент наголошувалося на тому, що за перші 5 місяців 1948 р. газета містила лише 9 статей, у яких «...робота театрів, кіно та музики висвітлюється більшою чи меншою мірою з позицій вказаних рішень ЦК ВКП(б)...». [35, с. 8]. Усе це дозволяє поставити питання про не завжди достатню ефективність механізмів контролю духовного життя навіть за умов панування тоталітарного режиму, існування певних сфер, де цей контроль не був таким усеосяжним, а вимога до громадянина і, зокрема, митця всебічно виявляти відданість та підтримку владного режиму виконувалася, безумовно, не всіма й не повсякчас [36, с. 63–64]. Хоча в глобальному контексті повоєнних суспільних процесів це було нетиповим.

Висновки. Повоєнний період в Українській РСР характеризувався посиленням адміністративно-командних методів управління всіма сферами державного життя, у тому числі й культурною. Культурно-просвітницька робота, що здійснювалася в радянському суспільстві, задовольняючи певні пізнавальні та духовні інтереси й запити населення, мала чітко виражену й нормативно визначену ідейну спрямованість. Тотальний контроль над громадською активністю і культурним життям, діяльністю культурно-просвітницьких установ став невід'ємним компонентом повоєнного повсякдення. Творча інтелігенція при цьому відповідно до партійних директив розглядалася як інструмент ідеологічного впливу на суспільство. Жорстка політико-правова регламентація, наявність численних нормативних приписів мали наслідком певну уніфікацію соціокультурного життя, установлення жорстких умов та рамок, що значно ускладнило розкриття повною мірою потенціалу митців та культури загалом.

Список використаних джерел

1. Бордюгов Г. А. Великая Отечественная: подвиг и обманутые надежды. История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Советского государства / сост. В. А. Козлов. Москва : Политиздат, 1991. 366 с.
2. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ : Наукова думка, 1993. 351 с.
3. Коваль М. В. Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944 рр.) *Український історичний журнал*. 1993. № 11–12. С. 75–80.
4. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
5. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с.
6. Сірук Н. М. «Ждановщина» в Україні (друга половина 40-х — початок 50-х років ХХ століття) : монографія. М-во освіти і науки України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : «Вежа-Друк», 2013. 207 с.

7. Ругаль Л. П. Діяльність мистецької інтелігенції Української РСР у 1943–1945 рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2009. 232 с.
8. Малежик Д. І. Творча інтелігенція Української РСР в повоєнний період (1945–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2011. 253 с.
9. Добров П. В., Бистра М. О. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни. Донецьк : Норд-Прес, 2006. 273 с.
10. Добров П. В., Грідіна І. М., Калашнікова В. Є. Історико-культурні цінності Східної України в роки Великої Вітчизняної війни. Донецьк : ДонНУ, 2011. 236 с.
11. Титаренко Д. М. Культурні процеси в Україні у роки нацистської окупації (зона військової адміністрації). Львів — Донецьк, 2014. 442 с.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 801. 1944 р. 9 с.
13. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: у 3 т. Київ : Політвидав України, 1969. Т. 3. 456 с.
14. Бек Катрін. Відновлення сталінської системи в повоєнній УРСР. *Український історичний журнал*. 2012. № 4. С. 127–139.
15. Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941–1950. Збірник документів і матеріалів : у 2 т. / відп. ред. Ю. Ю. Кондуфор. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 2. 564 с.
16. Державний архів Донецької області (далі — ДАДО). Ф. П. 326. Оп. 24. Спр. 898. 1947 р. 182 с.
17. Донеччина. Перехрестя цивілізацій. Книга перша / Заг. ред. В. І. Мозговий, відп. за вип. В. П. Безродний. Донецьк, 2007. 160 с.
18. Костюк Г. О. Сталінізм в Україні: (Генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника. Київ : Смолоскип, 1995. 508 с.
19. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 1343. 21 с.
20. ДАДО. Ф. П. 326. Оп. 4. Спр. 376. 1946 р. 38 с.
21. ДАДО. Спр. 500. 1946 р. 209 с.
22. ДАДО. Спр. 898. 1947 р. 182 с.
23. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 518. 1946 р. 16 с.
24. Ізюмов В. І. Роль місцевих органів влади у відновленні культурних закладів і пам'ятників історії і культури Донеччини (1943–1950 рр.) *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 4 (54). С. 88–92.
25. Принь О. В. Становлення і розвиток державної системи охорони культурної спадщини у Донбасі (1945–1991 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2009. 245 с.
26. Титаренко О. Ю. Між свободою та примусом: становище творчої інтелігенції УРСР у повоєнний період (1945–1953 рр.). Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Красноармійськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. С. 281–285.
27. Юрчук В. І. Роль М. С. Хрушова у відродженні української культури (1944–1949). М. С. Хрушов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М. С. Хрушова / відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ : Інститут історії України НАН України, 1995. С. 106–113.
28. Сірук Н. М. Ідеологічний нагляд за інтелігенцією в Україні (друга половина 40-х — початок 50-х років ХХ ст.) *Інтелігенція і влада. Вип. 19 : Історія*. 2010. С. 132–141.
29. Романченко Т. В. Радянська цензура в засобах масової інформації Української РСР в роки Другої світової війни : автореф. дис. : 07.00.01. Київ, 2014. 19 с.
30. Penter T. Kohle für Stalin und Hitler. Arbeiten und Leben im Donbass 1929 bis — 1953. Klartext Verlag, Essen, 2010. 467 s.
31. Баберовскі Йорг. Червоний терор. Історія сталінізму. Київ : К.І.С., 2007. 248 с.
32. Российский государственный архив литературы и искусств. Ф. 2456. Оп. 1. Од. зб. 2039. «Битва за уголь» («Донецкие шахтеры»). Режиссёрский сценарий. 1-й вариант. Авт. Б. Горбатов, В. Алексеев. URL: <http://rgali.ru/object/211266730#!page:1/o:211266730/p:1/> (дата звернення: 27.07.2019).
33. Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917–1976 / под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. Л. В. Максименков. Москва : МФД : Материк, 2005. 752 с.
34. ДАДО. Ф. П. 326. Оп. 7. Спр. 382. 1948 р. 200 с.
35. ЦДАГО України. Оп. 70. Ф. 1. Спр. 1343. 1948 р. 21 с.
36. Титаренко О. Ю. Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпро, 2017. 288 с.

References

1. Bordyugov, G. A. (1991). *Velikaya Otechestvennaya: podvig i obmanutyie nadejdyi. Istoriya Otechestva: lyudi, idei, resheniya. Ocherki istorii Sovetskogo gosudarstva [Great Patriotic War: feat and deceived hopes. History of the Fatherland: people, ideas, decisions. Essays on the history of the Soviet state]*/ sost. V. A. Kozlov. Moskva : Politizdat. 366 s. [in Russian].

2. Shapoval, Yu. I. (1993). Ukraina 20–50-kh rokiv: storinky nenapysanoi istorii [Ukraine of the 1950s and 1950s: pages of unwritten history]. Kyiv : Naukova dumka. 351 s. [in Ukrainian].
3. Koval, M. V. (1993). Dolia ukraïnskoi kultury za «novoho poriadku» (1941–1944 rr.) [Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944 pp.)] *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 11–12. S. 75–80 [in Ukrainian].
4. Koval, M. V. (1999). Ukraina v Druhii svitovii i Velykii Vitchyznianiï viinakh (1939–1945 rr.) [Ukraine in World War II and Great Patriotic War (1939–1945)]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Alternatyvy». 336 s. [in Ukrainian].
5. Baran, V. K., Danylenko, V. M. (1999). Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946–1980-ti rr.) [Ukraine in the Systemic Crisis (1946–1980's)]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Alternatyvy». 304 s. [in Ukrainian].
6. Siruk, N. M. (2013). «Zhdanovshchyna» v Ukraini (druga polovyna 40-kh — pochatok 50-kh rokiv KhKh stolittia) : monohrafiia ["Zhdanovshchyna" in Ukraine (the second half of 40th is beginning of 50th of XX of century) : monograph] M-vo osvity i nauky Ukrainy, Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk : «Vezha-Druk». 207 s. [in Ukrainian].
7. Ruhul, L. P. (2009). Diïalnist mystetskoï intelihentsii Ukrainkoi RSR u 1943–1945 rr. [Activity of the artistic intelligentsia of the Ukrainian SSR in 1943–1945]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Kyiv. 232 s. [in Ukrainian].
8. Malezhyk, D. I. (2011). Tvorchâ intelihentsiï Ukrainkoi RSR v povoienniï period (1945–1953 rr.) [The creative intelligentsia of the Ukrainian SSR in the postwar period (1945–1953)]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Kyiv. 253 s. [in Ukrainian].
9. Dobrov, P. V., Bystra, M. O. (2006). Systema osvity v Donbasi u roky Velykoi Vitchyznianoï viiny [The education system in Donbass during the Great Patriotic War]. Donetsk : Nord-Pres. 273 s. [in Ukrainian].
10. Dobrov, P. V., Hridina, I. M., Kalashnikova, V. Ye. (2011). Istoryko-kulturni tsinnosti Skhidnoi Ukrainy v roky Velykoi Vitchyznianoï viiny [Historical and cultural values of Eastern Ukraine during the Great Patriotic War]. Donetsk : DonNU. 236 s. [in Ukrainian].
11. Tytarenko, D. M. (2014). Kulturni protsesy v Ukraini u roky natsyystskoi okupatsii (zona viiskovoi administratsii) [Cultural Processes in Ukraine during the Nazi Occupation (Military Administration Area)]. Lviv — Donetsk. 442 s. [in Ukrainian].
12. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (dali — TsDAHO Ukrainy). F. 1. Op. 23. Spr. 801. 1944 r. 9 s. [in Ukrainian].
13. Ukrainka RSR u Velykii Vitchyznianiï viini Radianskoho Soiuzu 1941–1945 rr. [The Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union of 1941–1945.]: u 3 t. Kyiv : Polityvdav Ukrainy, 1969. T. 3. 456 s. [in Ukrainian].
14. Bek Katrin. (2012). Vidnovlennia stalinskoi systemy v povoienniï URSS [Restoration of the Stalin system in the post-war USSR]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 127–139 [in Ukrainian].
15. Kulturne budivnytstvo v Ukrainkii RSR, cherven 1941–1950 [Cultural Construction in the Ukrainian SSR, June 1941–1950.]. Zbirnyk dokumentiv i materialiv : u 2 t. / vidp. red. Yu. Yu. Kondufor. Kyiv : Naukova dumka, 1989. T. 2. 564 s. [in Ukrainian].
16. Derzhavnyi arkhiv Donetskoi oblasti (dali — DADO). F. P. 326. Op. 24. Spr. 898. 1947 r. 182 s. [in Ukrainian].
17. Donechchyna. Perekhrestia tsyvilizatsii. Knyha persha [Donetsk region. Crossroads of civilizations. The book is the first] / Zah. red. V. I. Mozghovyi, vidp. za vyp. V. P. Bezrodnyi. Donetsk, 2007. 160 s. [in Ukrainian].
18. Kostiuk, H. O. (1995). Stalinizm v Ukraini: (Henezâ i naslidky): Doslidzhennia i sposterezhennia suchasnyka [Stalinism in Ukraine: (Genesis and Consequences): Research and Observation of the Contemporary.]. Kyiv : Smoloskyp. 508 s. [in Ukrainian].
19. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 70. Spr. 1343. 21 s. [in Ukrainian].
20. DADO. F. P. 326. Op. 4. Spr. 376. 1946 r. 38 s. [in Ukrainian].
21. DADO. Spr. 500. 1946 r. 209 s. [in Ukrainian].
22. DADO. Spr. 898. 1947 r. 182 s. [in Ukrainian].
23. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 70. Spr. 518. 1946 r. 16 s. [in Ukrainian].
24. Iziumov, V. I. (2014). Rol mistsevykh orhaniv vlady u vidnovlenni kulturnykh zakladiv i pamiatnykiv istorii i kultury Donechchyny (1943–1950 rr.) Istorychni i politolohichni doslidzhennia [The role of local authorities in the restoration of cultural institutions and monuments of the history and culture of the Donetsk region (1943–1950)]. № 4 (54). S. 88–92 [in Ukrainian].
25. Pryn, O. V. (2009). Stanovlennia i rozvytok derzhavnoi systemy okhorony kulturnoi spadshchyny u Donbasi (1945–1991 rr.) [Formation and development of the state system of cultural heritage protection in Donbass (1945–1991)]: dys. ... kand. ist. nauk : 26.00.05. Kyiv. 245 s. [in Ukrainian].
26. Tytarenko, O. Yu. (2016). Mizh svobodoiu ta prymusom: stanovyshe tvorchoï intelihentsii URSS u povoienniï period (1945–1953 rr.) [Between freedom and coercion: the position of the creative intelligentsia of the USSR in the postwar period (1945–1953)]. Fenomen ukraïnskoi intelihentsii v konteksti hlobalnykh transformatsii :

materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Krasnoarmiisk : DVNZ «DonNTU». S. 281–285 [in Ukrainian].

27. Iurchuk, V. I. Rol, M. S. (1995). Khrushchova u vidrozhenni ukrainskoi kultury (1944–1949). M. S. Khrushchov i Ukraina [Khrushchev in the Revival of Ukrainian Culture (1944–1949). Khrushchev and Ukraine]. Materialy naukovo seminaru 14 kvitnia 1994 p., prysviachenoho 100-richchiu vid dnia narodzhennia M. S. Khrushchova / vidp. red. S. V. Kulchytskyi. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy HAH Ukrainy. S. 106–113 [in Ukrainian].

28. Siruk, N. M. (2010). Ideolohichni nahliad za intelihentsiieiu v Ukraini (druha polovyna 40-kh — pochatok 50-kh rokiv KhKh st.) [Ideological Intellectual Oversight in Ukraine (second half of the 1940s - early 1950s)] Intelihentsiia i vlada. Vyp. 19 : Istoriia. S. 132–141 [in Ukrainian].

29. Romanchenko, T. V. (2014). Radianska tsenzura v zasobakh masovoi informatsii Ukrainskoi RSR v roky Druhoi svitovoi viiny [Soviet censorship in the media of the Ukrainian SSR during the Second World War]: avtoref. dys. : 07.00.01. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

30. Penter T. Kohle für Stalin und Hitler. Arbeiten und Leben im Donbass 1929 bis — 1953. Klartext Verlag, Essen, 2010. 467 s.

31. Baberovski Yorh. (2007). Chervonyi teror. Istoriia stalinizmu [Red terror. History of Stalinism]. Kyiv : K.I.S. 248 s. [in Ukrainian].

32. Rossiyskiy gosudarstvennyi arhiv literatury i iskusstv. F. 2456. Op. 1. Od. zb. 2039. «Bitva za ugol» («Donetskie shahteryi»). Rejisserskiy stsensarij [The Battle for Coal (Donetsk Miners). Directed screenplay]. 1-y variant. Avt. B. Gorbato, V. Alekseev. URL: <http://rgali.ru/object/211266730#!page:1/o:211266730/p:1/> (data zvernennya: 27.07.2019) [in Russian].

33. Bolshaya tsenzura: Pisateli i jurnalisty v Strane Sovetov. 1917–1976 [Writers and Journalists in the Land of the Soviets, 1917–1976] / pod obsch. red. akad. A. N. YAKovleva; sost. L. V. Maksimenkov. Moskva : MFD : Materik, 2005. 752 s. [in Russian].

34. DADO. F. P. 326. Op. 7. Spr. 382. 1948 r. 200 s.

35. TsDAHO Ukrainy. Op. 70. F. 1. Spr. 1343. 1948 r. 21 s. [in Ukrainian].

36. Tytarenko, O. Yu. (2017). Kulturne zhyttia na Donbasi u vidbudovchyi period (1943–1953 rr.) [Cultural Life in the Donbass during the Reconstruction Period (1943-1953)]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Dnipro. 288 s. [in Ukrainian].

Титаренко Елена Юрьевна,
кандидат исторических наук
(Институт гуманитарных и социальных наук
Национального технического университета
«Днепропетровская политехника», г. Днепр)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-4096>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ В УКРАИНСКОЙ ССР В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье характеризуются особенности нормативно-правового регулирования культурной сферы УССР в период послевоенного восстановления. Акцентируется внимание на положении творческой интеллигенции в свете начавшейся в 1946 году идеологической кампании «ждановщина»; влиянии нормативных партийных директив и пропаганды на содержание и параметры функционирования культурной сферы. Сделан вывод о том, что культурная жизнь в послевоенном советском обществе регламентировалась органами власти и партийными структурами как на центральном, так и на региональном уровне. Это приводило к ее чрезмерной политизации, ограничивало спектр освещаемых литературой, театром, кинематографом проблем, сужало возможности полноценной творческой реализации.

Ключевые слова: послевоенное восстановление; нормативно-правовое регулирование; культурная сфера; «ждановщина»; идеология; пропаганда.

Tytarenko Olena Yuriivna,
PhD in History
(Institute of Humanities and Social Sciences
National Technical University
«Dnipro Polytechnic», Dnipro)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-4096>

THE NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE CULTURAL SPHERE IN UKRAINIAN SSR IN THE POSTWAR PERIOD

In the article describes the features of the normative and legal regulation of the cultural sphere of the Ukrainian Soviet Socialist Republic during the postwar reconstruction period. It is highlighted, that the cultural processes was determined by comprehensive control and sanctions of local cultural initiatives by the authorities. Such situation was a normal and logical for the command and administrative system and aimed the subordinating culture to other spheres of public life, in particular, to politics and economics. It

should be noted, that in addition to the all-Union legislation, the administrative authorities during the war and the first postwar years in the questions of organization of cultural life were guided by a number of normative acts that are being developed both at the republican and regional levels. The attention on the situation of the creative intelligentsia in the limits of the ideological campaign «Zhdanovshchina», which began in 1946, the influence of normative directives of the Communistic Party and propaganda to the activities of the representatives of arts is focused. The creative intelligentsia in accordance with the Party directives was seen as an instrument of ideological influence on the society. Despite the fact, that representatives of arts used certain material privileges, they had to clearly keep to the canons of the Soviet political system. The failure of these canons in their professional activity was strictly punished. It is concluded that the cultural process in the postwar Soviet society is regulated by the authorities and the Communistic party structure both at the central and regional levels. This fact means the politicization of culture, limited the problems covered by literature, theater and cinema, and narrowed down the possibilities of the creative realization.

Key words: *postwar reconstruction; the normative and legal regulation; cultural sphere; «Zhdanovshchina»; ideology; propaganda.*

Надійшла до редколегії 21.08.2019